

Ljubinka Toševa Karpowicz
Čandekova 23 B
Rijeka

Izvorni znanstveni rad
061.25(497.561Rijeka)
355(497.561Rijeka)“1918/1919“

Riječki masoni i D'Annunzijeva okupacija Rijeke (razdoblje od studenog 1918. do 12. rujna 1919.)

Okupacija Rijeke od Gabrielea D'Annunzija bila je dugo planirana akcija u kojoj su sudjelovali različiti subjekti ujedinjeni s jednim ciljem - aneksije Rijeke Italiji usprkos odredbama Londonskog ugovora. Obzirom na cilj, akcija koju su interesenti poduzimali, bila je najčešće tajna.

U ovom članku zadržati ćemo se samo na aktivnosti riječkih masona. Njihova je uloga u tom pothvatu bila važna, ako ne i odlučujuća.

O tome da je *Marš na Rijeku* bio “revolucionarni čin” koji je započeo 29. listopada 1918., kada je *Talijansko nacionalno vijeće* proglasilo aneksiju Rijeke Italiji, piše jedan od najaktivnijih učesnika Edoardo Susmel, dok suvremeni talijanski autori pišu o ulozi masonerije u nastanku fašizma.¹

Ovaj članak bavi se samo ulogom riječkih iredentista-masona u organiziranju D'Annunzijevog ulaska u Rijeku.

Opravdanje za ograničenje teme samo na djelovanje iredentista-masona, nalazimo u memoarima predsjednika vlade Antonia Salandre (1853.-1931.), koji, usprkos tome što nije bio mason, koristio se D'Annunzijem, kako bi akcijom pod imenom *Sagra dei Mille* 1915. godine, organiziranom u Genovi, pridobio javno mnijenje Italije za intervenciju, odnosno sudjelovanje u Prvom svjetskom ratu,

Konkretno, u drugom svesku svoje knjige *L' intervento*, Salandra je napravio vrlo važnu primjedbu vezanu za tip političke akcije kakvu je masonerija poduzimala u politici svoga doba. On navodi da nije bila masonerija ta koja je koristila stranke za svoje ciljeve, već su stranke bile te koje su se koristile uslugama masonerije budući je, u talijanskom društvu toga doba, masonerija bila jedina organizirana i hijerarhijski uređena asocijacija.²

Primjer riječkih masona iz lože *Sirius* potvrđuje politiku i način političkog djelo-

vanja masona s pojedincima iz državnih organa i raznih udruženja, neovisno o tome da li su oni pripadali masoneriji ili ne.

Organizacijska forma riječkih masona nakon odlaska posljednjeg guvernera iz Rijeke (29. listopada 1919.), odnosno u vrijeme nepostojanja legitimne vlasti, bio je *Talijansko nacionalno vijeće* (*Consiglio Nazionale Italiano, TNV*).

TNV se odmah nakon nastanka predstavilo kao jedini organ vlasti u Rijeci i jedini legitimni predstavnik mađarske uprave gradom. Iako je, zbog načina nastanka, TNV bio nelegitiman organ, do dolaska D'Annunzija u grad taj je organ obavio brojne, vrlo važne, javne i tajne zadaće.

Tijekom tog djelovanja, kontaktirao je najviše organe vlasti talijanske države, političke asocijacije u Julijskoj krajini i Milanu, te je čak imao i svog predstavnika na Mirovnoj konferenciji u Versaillesu!

Akcija organiziranja D'Annunzijeve okupacije Rijeke odvijala se u sljedećim fazama:

1. I. faza: od primirja između Austrije i Italije, 3. listopada 1918. do početka mirovne konferencije u Versaillesu, 18. siječnja 1919.
2. II. faza: Od početka mirovne konferencije do ostavke Orlandove vlade 23. lipnja 1919.
3. III. faza: Od početka vlade predsjednika Nittia, do ulaska D'Annunzija u Rijeku 12. rujna 1919.

I. Utemeljenje *Talijanskog nacionalnog vijeća* kao organa vlasti i njegovo djelovanje do početka mirovne konferencije.

U atmosferi propasti državnih institucije u Ugarskoj, u Zagrebu je 6. listopada 1918. utemeljeno *Narodno vijeće Srba, Hrvata i Slovenaca, nadalje (NVSHS)* kao predstavničkog tijela svih jugoslavenskih naroda (ili Južnih Slavena), koji žive u Austro-Ugarskoj. Dana 29. listopada Narodno vijeće je proglasilo poništenje svih odnosa sa Austro-Ugarskom.

Posljednji predstavnik Rijeke u ugarskom parlamentu - Andrea Ossoinack, istodobno I meštar lože *Sirius* u Rijeci, na sjednici je ugarskog parlamenta 18. li-

stopada 1918. protestirao protiv aspiracije *Jugoslavena* na Rijeku. Na istoj sjednici, Sandor Wekerle, predsjednik ugarske vlade, izjavio je da Rijeka, budući je u statusu *corpusa separatuma*, pripada Ugarskoj, istodobno kao i željeznica prema Rijeci, koja je državno vlasništvo.

Dana 23. listopada kabinet predsjednika Wekerlea je dao ostavku i zatražio odvojeno potpisivanje primirja.

Upravo je u tim dramatičnim danima, 29. listopada utemeljeno *Talijansko nacionalno vijeće*. (*Consiglio Nazionale Italiano*). Prvi članovi bili su: Adolfo Gottardi, Salvatore Bellasich, Attilio Depoli, Giovanni Schittar, Edoardo Springhetti i Annibale Blau.³

Tajnikom je postao Salvatore Bellasich.

Na prvoj sjednici TNV, održanoj 30. listopada 1918. nabrojani su svi članovi, u cjelini 223. Ovaj broj se može smatrati identičnim broju Riječana koji podržavaju aneksiju ili je, jednostavno, to bio broj glasača s pravom glasa, budući je njihov broj, na temelju ugarskog zakona o biračkim spiskovima bio izrazito restriktivan.⁴

Između ovih članova izabran je prvi Upravni odbor od osam članova, a do kraja 1918. godine izabrano je sljedećoj osam među istaknutim članovima iredentističkog društva *Giovane Fiume*.⁵

Četiri člana *Upravnog odbora Talijanskog Nacionalnog vijeća*, bili su članovi riječke lože *Sirius* (utemeljene u ožujku 1901.). Članovi *Upravnog odbora* nalazili

Andrea Ossoinack

Salvatore Bellasich

Antonio Vio

su se na visokim pozicijama u administrativnoj upravi gradom, što ne znači da su ostali članovi bili manje važni.

Tajnik Upravnog odbora Salvatore Bellasich (1890.-1946.) bio je poznati pravnik, diplomirao pravo na sveučilištu u Budimpešti. Tijekom rata bio je šest mjeseci pošteđen odlaska na bojišnicu, a 1. listopada 1918. godine na temelju suglasnosti zamjenika kraljevskog guvernera Lajoša Egana bio oslobođen vojne obveze, te radio kao pisar u Magistratu Rijeke.⁶

Salvatore Bellasich i Antonio Vio bili su u svojim akcijama neposredno povezani, ne samo zbog svog društvenog statusa, već

i kao članovi lože *Sirius*.

Kao gradonačelnik Rijeke, Antonio Vio je još 7. siječnja 1918. posjetio uglednu rimsku ložu *Rienzi*, te je tim činom predstavio sebe i ložu *Sirius* masonima iz *Velikog Orijenta Italije*

(nadalje GOI).

Taj je posjet vjerojatno organizirao GOI kako bi bio spreman kada bude postavljeno pitanje granica po svršetaku rata, budući su oba predstavnika na masonskom kongresu u Parizu, održanom 28.-30. lipnja 1917. bila zatečena spremnošću za potporom francuskih masona srpskim masonima.⁷

Edoardo Susmel (1887.- 1948.), također osoba s vrha društvene ljestvice u Rijeci, bio je profesor mađarskog jezika i literature u liceju u Rijeci.

Andrea Ossoinack (1876.-1965.) bio je imućan poduzetnik i direktor državnog poduzeća za pomorsku trgovinu *Adria*.

Tijekom siječnja 1919. godine primljena su u *Upravni odbor TNV* još četrnaest članova. Oni, međutim, nisu pripadali vrhu riječkog društva.

U lipnju 1919. primljeno je još šest novih članova među ratnim dobrovoljcima, tako da je Upravni odbor, od početka studenog 1918. do sredine 1919. narastao na dvadeset i šest članova.

Od početka djelovanja TNV predsjednik *Upravnog odbora* bio je lječnik Antonio

Grossich, čovjek koji do tada nije imao nikakvu političku ulogu, niti je pripadao loži *Sirius!*

Sjednicama *Upravnog odbora* je dominirao Salvatore Bellasich.

Od trenutka svog osnivanja, *TNV* je bilo uvjereno da će do aneksije doći neposrednim i mirnim putem. To je uvjerenje proizlazilo iz deklaracije Andree Ossoinacka 18. listopada 1918. u kojoj je on, na temelju povijesnih prava koje je *corpus separatum* Rijeke imao, zatražio pravo na samoopredjeljenje. Upravo je s tim argumentom *TNV* izdalo proklamaciju o ujedinjenju. 29. listopada 1918. Taj je dokument tijekom nadolazećih mjeseci postao čuvena *Deklaracija od XXX. listopada*.

Tijekom dramatičnih dana, kada su se prvi put sukobile pristaše Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca sa pristašama *Talijanskog nacionalnog vijeća*, tajnik *Upravnog odbora TNV*, ili Belassich sam, šalje brzojav predsjedniku talijanske vlade Orlandu, 31. listopada u kojem traži zaštitu talijanske vlade Talijanima Rijeke.⁸

Istog je dana izbila revolucija u Beču i Budimpešti u kojima su narodna vijeća savezničkih država zatražila vlast, odnosno ostvarenje vlastitih ideala.

Tih se dana Bellasich povezao s nekim gradovima u Italiji, a osobito s Trstom koji se nalazio u istoj međunarodnoj situaciji. Diskusije Bellasicha na sjednicama *Upravnog odbora* pokazuju da on nije samo ostvario kontakte s drugim gradovima, već da je posjedovao tajne informacije.

Uvjeran kako mora trajno surađivati s talijanskim iredentistima u Trstu, Bellasich šalje pet riječkih iredentista 30. listopada 1919, članova *Upravnog odbora* (Attilio Prodani, John Stiglitz, Giovanni Matcovich, Giuseppe de Meichsner, Mario Petris) u Trst da sudjeluju u povorci građana Trsta i uspostave veze.

Sljedećeg dana su se njih trojica vratili u Rijeku, a u Trstu su ostali Mario Petris i John Stiglitz kao suradnici *Fascio Nazionale pro Fiume*. Preostala dvojica su organizirali susret Giuseppea de Meichsnera, Attilia Prodama i Giovannia Matcovicha sa admiralom Thaon di Revelom u Veneciji. Uz dozvolu predsjednika Orlanda i generala Diaza, Paolo Thaon di Revel, kao "capo dello Stato Maggiore della R. Marina" je obećao da će poslati brodove flote pod njegovom komandom da uđu u riječku luku.

Jasno je da zahtjev riječkih predstavnika nije mogao biti presudan u tome da admiral pošalje brodove, čina koji je imao dalekosežne posljedice, ali telegram od 4. studenog, kojeg je Thaon di Revel, kao član Vrhovnog savjeta Velike lože Piazza del Gesù, poslao Raulu Palermiu, kao velikom majstoru, pokazuje da je on bio upoznat s ovim korakom, ako ne i predsjednik Orlando - član rimske lože *Propaganda*

Gino Antoni

massonica od 1917.⁹

Zahvaljujući angažmanu Thaona di Revela, u Rijeku uplovljavaju talijanski brodovi (4. studenog 1918.), dakle sljedećeg dana nakon primirja, čime se hrani nada riječkih aneksionista za brzu aneksiju.

Sljedećeg dana, jedna delegacija Rijeke - Bellasich, Springhetti i Emilio Marcuzzi odlazi u Trst i susreću se s kraljem noseći *Proklamaciju XXX. Listopada*.

Daljnji korak ka aneksiji, vodio je tome da se pošalje jedan predstavnik CNI koji bi ga predstavljao pri predsjedniku vlade. Izabran je pjesnik Gino Antoni.¹⁰ Nije bio član lože *Sirius*.

Još jedna delegacija za propagandu aneksije Rijeke bila je primljena u Veneciji.

Naime, na talijanskom razaraču stigli su u Venciju članovi jedne grupe zadužene za propaganda, 13. studenog 1918. Antonio Vio, Attilio Prodam, Edoardo Susmel i

Francesco Codrich, o čemu je s ponosom pisao lokalni list *Il Giornale* 14. studenog 1918.

Predsjednik Orlando je 13. studenog 1918. primio Gino Antonija, koji mu je posvjedočio političku želju "Riječana" da grad bude anektiran, zatražio zaštitu, te mu uručio *Dichiarazione XXX Ottobre*.

Orlando je o tome obavijestio ministra vanjskih poslova Sidneya Sonnina, u tom trenu u Parizu.

Sonnino je telefonski razgovarao s kolegama u Washingtonu i Londonu, nakon čega je telegramom 14. studenog 1918. javio Orlando da je zahtjev Gina Antonia opasan, treba tu vijest zaustaviti, kao i namjere koje je iznio.¹¹

Odmah nakon što su utvrđene klauzule o primirju s Austrijom na sjevernom Jadranu 10. studenog 1918., te nakon što je proglašeno ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu državu 14. studenog 1918., u riječku luku su se 15. studenog iskrcale

srpske trupe. Njihovo iskrcavanje je izazvalo nemir kod zapovjednika talijanskih savezničkih trupa, te je Sonnino nastavio konzultirati svoje kolege iz savezničkih država.

Nakon konzultacija javio je Orlandu da su srpske trupe u sastavu *Istočne armije* (*Armata d'Oriente*) i imaju pravo da se, na temelju odredbi *Londonskog ugovora* (1915.) iskrcaju u Rijeci.¹²

Od tog trena francusko-talijanski odnosi postali su otvoreno neprijateljski.

Talijanska vlada je sada trebala suradnju s nekim na terenu, kako bi se onemogućio savez francuskih sa srpskim trupama.

Kako bi se taj savez suzbio, Sonnino, iako nije mason, piše svom podtajniku Borsarelliju iz Pariza 15. studenog 1918., da je iz pouzdanih izvora naučio da "Jugoslaveni" vode propagandu protiv aspiracija Italije u francuskim ložama, zbog čega je neophodno da se o tome obavjesti Ernesto Nathana (GOI), koji je uvijek bio spreman pomoći. Nathan bi se trebao tom savezništvu usprotiviti - "sredstvima koja su mu na raspolaganju" kako bi zaustavio francusko-srpsku antitalijansku propagandu.¹³

Kako bi zagnatila, ako ne i razriješila sukob francusko-srpske s talijanskom masonerijom, pariška loža *Fraternité du peuple* je organizirala specijalan susret 14. prosinca 1918., ali taj susret nije doveo do smirivanja tenzija.¹⁴

Možda sukob nije utjecao na utemeljenje jedne lože GOI u Trstu – *Oberdan* 17. prosinca 1918. koju je utemeljila loža-matica *Ausonia* iz Torina, ali je odmah započela voditi tajne akcije u smjeru aneksije Rijeke. Za počasnog meštra bio je imenovan Giacomo Treves (1882.-1947.) iz Torina.

Loža *Oberdan* bila je smještena u stanu Giacoma Trevesa što je omogućavalo maksimalnu tajnovitost njezina djelovanja. Zadaća lože *Oberdan* bila je povezivati različite centre boračkih sredina s masonskim udrugama. Bila je, dakle, po definiciji, *laička* (?) institucija u službi (ili na zadaći komande) boračkim udrugama. Loži su prišli Alceste de Ambris, budući D'Annunzijev tajnik i koautor s D'Annunzijem na *Kvarnerskom statutu*, te Luigi Rizzo - član lože *XXX Giugno 1860.*, admiral koji je potopio austrijski ratni brod *Sveti Stefan*, te ošteti brod *Tagethoff* za što je u loži promaknut na 30. stupanj.¹⁵

Prema izjavama na predavanjima koja je Treves održao na tri konferencije u Genovi tijekom 1922. godine, loža *Oberdan* je bila glavni organizator *Marša na Rijeku*.

Koliko je to bilo protivno duhu masonerije, vidi se iz glasila masona drugih nacionalnih obredijencija iz čijih je napisa, sa čuđenjem vijest preuzeo *Šestar* - glasilo

jugoslavenske masonerije.¹⁶

Loža *Oberdan* je napustila obedienciju *Velikog* Orijenta i prešla pod obedienciju *Velike lože*, ali kada i zašto, nije jasno.!

Tijekom prosinca 1918. došlo je do inicijative da se u loži *Oberdan* utemelji tajni komitet za Rijeku koji bi trebao okupljati dobrovoljce za Rijeku, ali i materijalna sredstva za pomoć Rijeci. Takvi komiteti su već bili formirani u Milanu i Veneciji, ali je sada bio jedan takav formiran i za Trst.

Zahvaljujući vezama koje je TNV utemeljilo s ložom *Oberdan* iz Trsta, Mussolini je prvi put došao u Rijeku 21. prosinca 1918. gdje su ga doveli Riječani, koji su prisustvovali komemoraciji povodom pogibije Giuglielma, održane u loži *Oberdan*.¹⁷

Daljnji razvoj događaja, te (potaknut ?) interes za Rijekom, pokazali su Orlandu i Sonninu da moraju imati neposredne i kontinuirane kontakte sa zbivanjima u Rijeci. U toj im je ulozi bio “pri ruci” TNV s kojim su već uspostavili kontakt, a najbolja veza bi se mogla organizirati preko talijanskog konzulata u tom gradu.

Za tu je ulogu nominiran “adetto” (namješetenik) u Talijanskom konzulatu u Rijeci Michelle Castelli. Iz zapisnika *Talijanskog nacionalnog vijeća* u Rijeci proizilazi da je Castelli stalno prisutan sjednicama *Upravnog odbora*, osim kada je išao u Rim po nove instrukcije, a TNV je s odlukama čekalo dok se ne vrati iz Rima.

Kako je TNV bio jedini vidljivi organ vlasti u Rijeci, njemu su se obraćali svi zainteresirani s upitima. Kada se zapovjednik 11^a Divizije *Istočne armije* (*l'Armée d'Orient*) Tranié – opunomoćen od francuskog generala Franchet d'Espereya, tada u Solunu, obratio TNV s obavijesti da je odgovoran za utemeljenje logističke vojne baze u Rijeci za francuske i srpske trupe, ova je obavijest i upit alarmirala ne samo Talijane Rijeke, već i talijansku vladu. To je značilo ne samo da će francusko-srpske trupe boraviti u Rijeci, već da će Francuska biti glavni igrač na Balkanu-prostoru kojeg je Italija smatrala svojim.

Kako bi instalirala komandnu ljestvicu u kojoj će talijanski zapovjednik biti nadređen francuskom, 28. studenog 1918. komandant Di San Marzano (kojemu je Giovanni Host Venturi bio “aiuttante del campo”), je zamjenjen s generalom Francesco Saverio Graziolijem.

Jasno je da je Grazioli odmah uspostavio suradnju s TNV. Temeljem preporuka generala Armanda Diaza, Grazioli je trebao u Rijeci zadržati *status quo*, izbjegavati sukob sa zapovjednicima savezničkih trupa stacioniranih u Rijeci, te formalno biti

poslušan prema generalu Trainiéu.

Na sugestiju generala Graziolija, a u vezi zahtjeva Trainiea, TNV je osnovao jednu komisiju 30. studenog 1918. koja ga je trebala predstavljati u raspravama s generalom.

Nakon završenih rasprava, predstavnik TNV Andrea Ossoinack je potpisao zapisnik u kojem je naveden zaključak: TNV se protivi utemeljenju vojne baze na svom tlu, neovisno o tomu s koje strane zahtjev dolazi.¹⁸

Ovim je protokolom TNV na indirektan način zadobilo karakteristike (državnog) organa koji suvereno raspolaže pravom na svoj teritorij. Istim je postupkom TNV postalo i sudionik u diplomatskim kontaktima.

TNV je ovu notu preveo na engleski i francuski jezik i, nakon početka mirovne konferencije, točnije 22. siječnja 1919. dostavio je svim delegacijama, te se time predstavio na međunarodnoj razini. Noti je bila pridodana i prethodna Proklamacija od 30. listopada 1918.

Sav material je otisnut te, uz pravilnik o funkcioniranju TNV, postao je takozvana "Costituzione del 22. 01 1919."¹⁹

Nakon što su učinjeni svi koraci, kako je TNV moglo sumnjati da odluka o aneksiji neće biti brzo donesena? Međutim, drugi važni subjekti u međunarodnoj politici, imali su druge planove za Rijeku.

Nakon prve faze riječkog pitanja, sve do njegovog zaključenja, kao protivnik aneksije će ostati samo Riccardo Zanella koji nije bio član niti TNV, niti mason.

Nakon prvih dana rada Konferencije, uvjerenje da će do aneksije doći brzo i bezbolno kod članova TNV je splasnulo!

II. Aktivnost *Talijanskog nacionalnog vijeća* u svezi mirovne konferencije, 9. siječanj 1919. – 19. lipanj 1919.

Nakon početka mirovne konferencije, TNV je poslalo jednu delegaciju u Rim da vidi kakva je vjerojatnost neposredne aneksije Rijeke Italiji. Komisija se 22. siječnja 1919. vratila iz Rima s izvještajem da je aneksija pitanje dana. Na istom sastanku *Upravnog odbora* TNV je primljen novi broj pripadnika iz redova talijanskih irendentista. Na istom sastanku, TNV je odlučilo da pošalje jednu svoju delegaciju na

mirovnu konferenciju.

Dana 17. veljače na put u Pariz su krenuli: gradonačelnik Rijeke Antonio Vio, predsjednik *Upravnog odbora* dr. Grossich i član *Upravnog odbora* Andrea Ossoinack.

Prefekt Milana je obavješten iz Rima da Gino Antoni kao predstavnik TNV i Riccardo Zanella, kao član predsjedništva Comitato Nazionale "Pro Fiume e Quarnero", imaju diplomatske putovnice, dok za ostale članove trebaju biti izdane zasebne putovnice.

Od citiranih članova u Parizu je ostao samo Andrea Ossoinack sa zadaćom da propagira aneksiju, te da u tu svrhu kontaktira sve koji bi tome mogli doprinijeti. Sa sobom je uvijek imao *Proglas od XXX. listopada i Protokol (La Dichiarazione del XXX Ottobre*, prevedene na engleski i francuski).

Pitanje Rijeke, međutim, na stol *Velike četvorke* je došlo tek u travnju. 1919. Zahtjevi talijanske delegacije koji su se temeljili na *Londonskom ugovoru* našli su se pod kritikom svih sudionika. Kako bi ojačao argumente talijanske delegacije o aneksiji Rijeke, Orlando je organizirao sastanak Andree Ossoinacka kao predstavnika Rijeke i zadnjeg predstavnika u ugarskom parlamentu s američkim predsjednikom Wilsonom, 14. travnja 1919.

Američki predsjednik, međutim, ostao je na svojem konceptu Rijeke kao neovisne države pod kontrolom *Lige Naroda*.²⁰ Tako je koncept aneksije Rijeke propao!

Pozvan da pomogne afirmaciji talijanskih zahtjeva u Parizu, Ernesto Nathan, budući je bio bolestan, poslao je u Pariz 25. travnja 1919. Giuseppe Meonia i Gustava Cantia, kao svoju delegaciju koja bi trebala oslabiti podršku francuskih masona srpskim zahtjevima. Ali, francuski masoni su talijanskoj "braći" načelno obećali potporu, ali su i nadalje podržavali zahtjeve srpskih masona.

U znak protesta protiv sveukupnog držanja prema zahtjevima Italije, Orlando i Sonnino u znak protesta, 24. travnja 1919., napuštaju konferenciju. U Rimu su ostali od 24. travnja do 7. svibnja.

Kako bi ojačao argumentaciju talijanske delegacije, Salvatore Bellasich organizira u Rijeci jedan "spektakl" ispred Guvernerove palače, u kojoj je bilo sjedište Savezničkog okupacijskog zapovjedništva.

Nije jasno kako se do tog koraka došlo i da li je to bila njegova zamisao, sugestija Graziolia, organizacija lože *Oberdan*, ili nešto drugo.

Salvatore Bellasich je napisao jedan poduži tekst koji je trebao služiti kao sve-

čana zakletva (giuamento solenne) Talijana Rijeka da su oni i nadalje vjerni aneksiji Rijeke i talijanskoj delegaciji.

U sjedištu *Savezničkog okupacijskog zapovjedništva* (Comando del Corpo d'Occupazione Interalleato), pod komandom generala poručnika (ten. gen.) Francesca Saveria Graziolia, Bellasich, zajedno s Antonijem Grossichem čita "Giuramento del popolo italiano di Fiume" 26. travnja 1919.²¹

Nakon "čitanja" general Grazioli se pojavljuje na balkonu Guvernerove Palače i obećava da će tekst "zakletve" biti poslan talijanskoj delegaciji na konferenciji mira.

Prethodno sazvani Riječani na prostoru ispred Guvernerove palače počinju klicati: "Na oružje, na oružje", što je značilo poziv na vojni sukob. Ali, "scenario" nije dao očekivani rezultat i talijanska delegacija se morala vratiti pognute glave u Pariz. Raslo je nezadovoljstvo njezinim radom, kako u Italiji, tako u Rijeci. U toj situaciji, akciju poduzima riječki dobrovoljac Giovanni Host Venturi.

Daljnji opis se temelji na njegovim knjigama *La passione di Fiume* objavljenoj 1929 u Veneciji i *L'impresa fiumana*, objavljenoj tek 1976. u Rimu, obzirom da se radilo o tajnoj akciji.

Na jednom sastanku u njegovoj kući, kako tvrdi Host-Venturi, održanom 26. travnja, dakle, dva dana nakon neuspjeha "svečane zakletve", donesena je odluka da se osnuje jedna oružana jedinica grada, ostavljajući TNV da postoji.

Dana 19. svibnja, u odsutstvu Andree Ossoinacka i Lionella Lenza kao članova *Upravog odbora* koji su otišli u Rim, a na prijedlog Antonia Via, bili su primljeni kao redoviti članovi, slijedeće vojne osobe: poručnik Itti Bacich, poručnik Enrico Buric, kapetan Giovanni Host-Venturi, i kao predstavnik riječkih dobrovoljaca Armando Hodnig – svi kao predstavnici nezadovoljnika radom talijanske delegacije na mirovnoj konferenciji. Na sastanku *Upravnog odbora*, kritici rada talijanskih predstavnika se usprotivio Antonio Vio, izjavljujući da je Orlando uvijek podržavao riječke zahtjeve. Na tom je sastanku došlo do rascijepa između liberalnih masona iz lože *Sirius* i fašističkih dobrovoljaca Rijeke. Uz njih su ostali samo Antonio Vio i Eduardo Susnel. Na sljedećem sastanku doneseno je rješenje da Antonio Vio posjeti Mussolinija u Milanu, a Edoardo Susmel da kontaktira D'Annunzia u Veneciji.

Dana 20. svibnja Antonio Vio je došao kod Mussolinija u Milano.

Nakon toga je došlo do drugog posjeta Mussolinija Rijeci, 22. svibnja 1919. Tijekom ovog posjeta, Mussolini je predstavio ideološke točke fašističkog pokreta: antiliberalni, revolucionarni, nacionalistički, antikomunistički, protiv Mirovne konfe-

rencije na kojoj dominiraju Velika Britanija i Francuska i protiv riječkih autonomaša.

U Mussolinijevoj agendi, aneksija Rijeke bila je centralna točka, ali sada u kontekstu Jadrana kao “talijanskog mora”.²²

Taj govor je Mussolini održao u *Teatro Verdi* u Rijeci.

Nakon govora, riječ je uzeo Host-Venturi koji je prisutne pozvao da se sretnu na *Campo di Marte*, t.j. u Rimu. Na tom se sastanku sljedećeg dana rodila ideja o utemeljenju *Riječke legije (Legione fiumana)*.

Sukladno ovom projektu, zadužen je Edoardo Susmel da održava kontakte sa Mussolinijem i D'Annunzijem. O daljnjem djelovanju jednog i drugog aktera u dogovaranju okupacije Rijeke, oslanjamo se na knjige: *L'impresa di Fiume* Host-Venturija i knjige Edoarda Susmela, *La Marcia di Ronchi*.

Jasno je da su obje knjige samopohvalna autobiografija, ali, obzirom da se radilo o supertajnim akcijama, njihovi takstovi su nam jedini izvor za donaganje zaključka.

Osim njihovih svjedočenja, tu je i rukopis Giovanni Prodama.

Svi podaci, makar neprecizni, dokaz su sudjelovanja riječkih fašista u operaciji zvanoj *Marcia di Ronchi*.

III. Riječki suradnici u pohodu na Rijeku

Izostanak talijanske delegacije na mirovnoj konferenciji izazvao je duboko nezadovoljstvo, kako među pristašama u Italiji, tako među onima u Rijeci. To se razdoblje pokazalo kao odlučujuće za donošenje daljnjih planova u vezi Rijeke, ali planova koji bi se ostvarili drugim sredstvima, dakle ne diplomatskim.

Prvi u kritici rada talijanskih diplomata bio je D'Annunzio. On, 25. travnja s trga San Marco u Veneciji poziva Talijane na oružje. U isto doba, u Rijeci se prima 17. novih članova TNV. Istodobno je uspostavljena neposredna suradnja sa fasci di combattimento iz Milana.

Potom je 21. svibnja *Udruga ardita* iz Torina (*L'Associazione degli Arditi di Torino*) započela upisivati dobrovoljce koji bi krenuli u Rijeku. Zatim je Mussolini ponovo posjetio Rijeku, 22. svibnja.

Ovaj posjet je na planu organizacije lokalnih dobrovoljačkih snaga bio od ogromne važnosti. Usporedno s izvještajem Andree Ossoinacka o stanju riječkog pitanja

na Konferenciji mira, započinju planovi za vojnu intervenciju.

Vraćajući se iz Pariza, Ossoinack se tajno sastaje s Bellasichem u Veneciji, 25. svibnja, ali o tom sastanku nema ni riječi u zapisnicima TNV.

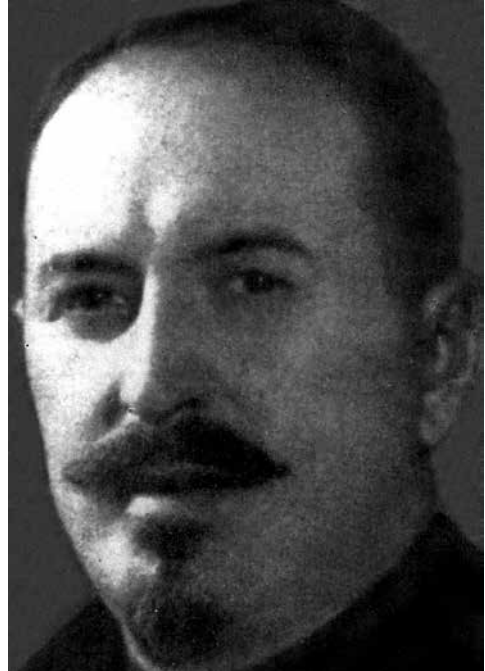
Bellasich je nakon toga poduzeo zadnji korak, nadajući se da će njegova pisma utjecati kod osoba koje odlučuju, da će donijeti odluku u korist aneksije Rijeke.

Jedno pismo je napisao američkom senatu i poslao 31. svibnja, napisao je, zatim udruzi *Italia irredenta* N. Yorka, obratio se Nelsonu Gayu i *National Historical society* iz N. Yorka, pisao je predsjedniku Wilsonu, ali je sve ostalo bez uspjeha.

Istodobno, militarizirani *Upravni odbor TNV* donio je odluku da utemelji vlastitu vojsku za obranu. Istodobno je donio odluku da se kontaktira pjesnik - vojnik Sem Benelli, ali lokalni dobrovoljci su se tome suprotstavili ističući da je već formirana u Rijeci *Legija* dobrovoljaca, te da tu legiju treba angažirati.

Nakon ove odluke, Host – Venturi, komandujući XIII Reparto d' Assalto, uspostavio je suradnju s kapetanom Caglioneom, suradnikom za srednju Italiju, Mariom Lombardijem i Orazijem Pedrazzijem u Milanu, Umbertom Gigliermottijem u Rimu, Guidom Kellerom u Veneciji.

Kao centar koordinacija izabran je Trst. Zatim, 29. travnja D'Annunzio je od kapetana Itti Baccicha dobio brzojav iz Rijeke u kojem ga je obavijestio da su

Giovanni Host-Venturi

Itti Baccich

spremni. Istovjetan brzozjav poslan je i Mussoliniju u Milano.

O ovim akcijama TNV nije uopće bilo informirano, sve je bilo je provedeno tajno. Čak se i Edoardo Susmel pred Antoniom Grossichem pravio da o tome ništa ne zna.

Prvog lipnja je za predsjednika udruge *Trento-Trieste* bio izabran Giovanni Giuriatti. On je odmah započeo prikupljati dobrovoljace za Rijeku. Tu je akciju u Rijeci prepustio kapetanu Carlu Conighiu.

Dana 21. lipnja predsjednik Orlando je raspustio vladu, a istog dana je kralj primio D'Annunzija u privatn posjet. Što je dogovoreno, nije poznato.

U međuvremenu sukobi između francuskih vojnika i talijanskih pomoraca 6. srpnja u Rijeci umalo nisu doveli do rata. Novi predsjednik vlade Francesco Saverio Nitti, u nepovoljnoj međunarodnoj situaciji po Italiju, obzirom na riječko pitanje, pozvao je nacionaliste da se primire. Nitti je morao pristati na formiranje jedne komisije od četiriju admirala sa sjedištem u Rijeci, koja bi istražila pitanje djelovanja *Talijanskom nacionalnog vijeća*.

Na temelju izvještaja američkog konzula u Rijeci Wilbura Koeblingera, izvještaja koji bi se mogao smatrati relativno objektivnim, u sukobima koji su se odvijali između 2. i 7. srpnja ubijena su četiri francuska vojnika (annamita). U dokumentima američkog konzulata Koeblinger navodi da je egzekucija nad francuskim vonicima izvedena u prisustvu talijanskog zapovjednika, te da su u tome sudjelovali i građani Rijeke!

U opisu ulice u kojoj se to dogodilo, navodi se da su bile obješene novopristigle talijanske zastave, da se očekivao dolazak novih talijanskih vojnika, a da je na zidovima ulice velikim slovima pisalo "Fiume o morte".²³

O tim je zbivanjima istražna komisija, sastavljena od četiri saveznička admirala, 14. srpnja je saslušala Antonija Grossicha.

Zaključak istražne komisije je glasilo: Consiglio Nazionale Italiano ne predstavlja volju građana Rijeke, nema nikakvih ustavnih i zakonskih osnova za postojanje, plebiscit XXX. listopada je nelegalan.

Ovaj zaključak istražne komisije je 26. kolovoza poslan u Pariz.

Zatečen sukobom, ali još više istraživanjem, Host Venturi je tajno poduzeo različite korake.²⁴

Kako se Edoardo Susmel već u srpnju susreo se Guidom Kellerom i Luigiem Rizzom u "Casetta Rossa" u Veneciji, u kojoj je stanovao D'Annunzio, Host-Venturi mu je naložio da ih obavijesti o daljnjim koracima koje će Host-Venturi poduzeti..

Činjenica da su sva trojica pripadala *Velikoj loži Italije (Gran Loggia d' Italia)*, ne mora značiti da je sjedište lože bilo o tome obaviješteno, još manje da je u tom dogovoru sudjelovalo najviše tjelo *Velike lože*.

Nakon podnesenog izvještaja od Susmela i Host-Venturi se 20. kolovoza uputio u Veneciju kod D'Annunzija, nakon što je obavio pregovore s Peppinom Garibaldijem, Sem Benellijem i admiralom Cagnijem, koji su ga odbili za jedan marš na Rijeku.

Suglasnost je, međutim, dobio od D'Annunzija, koji je upravo tih dana stavljen u mirovinu, pa kako mu je perspektiva bila - mirovanje, ubrzo se složio s prijedlogom koji mu je obećavao nastavak sudjelovanja u budućim zbivanjima. Iz tih je razloga odmah dao pristanak i obvezao se da će biti spreman za pokret čim bude pozvan.

Rad britanskog dijela istražne komisije nastavljen je i nakon donošenja zaključka, koji je poslan u Pariz, te je, kako u svojoj knjizi piše Host-Venturi, britanski pukovnik Peck 3. rujna 1919. pozvao u sjedište britanske komande kapetana Itti Bacicha kao svjedoka zbivanja od 6. srpnja.²⁵

Na temelju iskaza samog Itti Bacicha, dok je čekao pukovnika Pecka u sjedištu međusavezničke komande, pročitao je jedan dokumenat u kojem su bili već zacrtani zaključci.

Prema tom zaključku trebalo je:

- a) raspustiti TNV,
- b) odmah raspustiti *Riječku legiju dobrovoljaca*,
- c) smanjiti brojnost talijanskog kontingenta na samo jednu pješačku brigadu i jednu konjičku četvu, od kojih bi samo bataljon imao pravo ostati stalno u zoni Rijeka-Sušak,
- d) trenutno zamjeniti personal francuske morske baze, koja treba biti potpuno izbrisana, obzirom na odnose njezinog osoblja prema hrvatskom stanovništvu,
- e) utemeljiti jednu međusavezničku komisiju, sastavljenu od po jednog Amerikanca, Talijana, Britanca i Francuza kojoj bi imala pravo šire uprave nad gradom s ciljem sačuvanja njegove autonomije i zaštite javnog reda,
- f) Javni red bi trebala održavati američka i britanska policija.

Nadalje je u dokumentu stajalo, kako referira Host-Venturi, da će biti pokrenut

sudski proces protiv zapovjednika karabinjera, pomorskog zapovjednika koji je naredio napad na magazine francuske baze, kao i na druge nadležne osobe koje su arbitrarno postupale.

Navod Itti Bacchica o načinu na koji se došlo do sadržaja ovog dokumenta ne izgleda vjerojatan!

Prema našem mišljenju, bez kontrole ostavljen dokumenat u sjedištu savezničke komande nije mogao biti tako pomno pročitan i analiziran kako proizilazi iz navoda. Možda je čak namjerno ostavljen kao bi se na taj način priopćili budući potezi Mađusavezničkog zapovjedništva pozvanom svjedoku, osobito ako je to riječki iredentist!

Možda dokumenat čak nije niti postojao i navod o budućim koracima je izmišljen kako bi se poduzela što brža vojna akcija prema već postignutom dogovoru s D'Annunzijem.

Ako bi zaista postojao taj dokument, on dokazuje da je već bila zamišljena britansko-američka suradnja, uključujući i policiju, da se od Rijeke stvori neovisna država u kojoj bi navedene države imale sjedište djelovanja ne samo prema srednjoj Europi u rasulu, već i šire, prema Sovjetskom savezu u kojem se odvijao građanski rat.

U svakom slučaju, Host-Venturi je još više ubrzao svoju akciju. Susmel je poslan u Milano s ciljem prikupljanja dobrovoljaca i kontaktiranje političara, te je o svemu obavještavao D'Annunzija, Mussolinija, Feruccia Vecchia, te za ardite i kapetana za dobrovoljce Careru.

U situaciji totalnog pomanjkanja informacija o djelovanju nekih članova lože *Sirius* i "liberalog" krila TNV, može se zaključiti da su se nakon "militarizacije" TNV članovi lože *Sirius* povukli iz strategije nasilne aneksije. Od starih masona lože *Sirius* kao članovi nove strategije ostali su, među ostalima Edoardo Susmel i Antonio Vio ml.

Aktivan je ostao i Attilio Prodam, ali kao utemeljitelj nove lože *XXX Ottobre*, u kojoj je postao velikim majstorom. Ova je loža bila pod obediencijom Velike lože Italije. (Piazza del Gesù.²⁶

Iz jedne Prodamove biografije proizilazi da je on pristao na formiranje jedne lože (kolovoz 1919?) "...odmah nakon pristajanja brodova Kraljevine (Italije) u Rijeci".²⁷

U jednom dokumentu u kojem se Attilio Prodam kod prefekta Rijeke predlaže za dodjelu ordena, stoji da se Prodam ponovo vratio u Veneciju tijekom kolovoza 1919. upravo kada su talijanske trupe u Rijeci dobile naredbu od komisije sastavljene od

četiri admirala da se evakuiraju pod pritiskom Saveznika, te u vezi s izvještajem poslanim u Pariz.

Prema Prodamu, on je bio imenovan od jednog tajnog komiteta kako bi se u korist D'Annunzija borio protiv predsjednika Nittija.

Prema istom dokumentu, Prodam je s D'Annunzijem razgovarao u Veneciji uvjeravajući ga dođe u Rijeku, nakon čega je bio poduzet 12. rujna *Marš iz Ronchija*.

Zanimljivo je da u svojoj autobiografiji, Prodam ne navodi Susmela, Susmel ne navodi Prodama. Takođe je zanimljivo što Prodam ne navodi ostala imena tajnog komiteta, što bi mu, obzirom na namjenu njegovog *Memoriale* svjedočenje ovih članova bilo vrlo korisno.

U biti, jedan i drugi se autoreklamiraju kao ekskluzivni suradnici D'Annunzija u organizaciji *Marša iz Ronkija*. Ostaje upitnim zašto je Prodam pao u nemilost i potpunu izolaciju, za razliku od svih drugih sudionika u *Maršu iz Ronchia*.

Iz Prodamovog autobiografskog spisa proizilazi jedna važna tvrdnja i gorka spoznaja.

Prodam, naime, piše da je i ovog puta masonerija iz lože *Sirius* pobijedila.

Iz istog dokumenta proizilazi još jedna važna tvrdnja.

Vidljivo je da su članovi lože *Sirius* surađivali s predsjednicima (Orlando, Nitti), legalnim državnim organima, diplomatskim predstavnicima, ali ne i sa predstavnicima vojske, niti sa D'Annunzijem kao njihovim vođom.

Gorkoj konstataciji Prodama pridružila se i moralna indignacija prema članovima lože *Sirius*.

Nakon utemeljenja fašističkog režima, svi sudionici u poslijeratnim zbivanjima u Rijeci, došli su u svoj profesionalni zenit, osim Attilia Prodama.

Giovanni Host-Venturi, Edoardo Susmel i Itti Bacich postali su poslanici Friuli-Venezia Giulia u parlamentu u Rimu.²⁸

Najveći uspjeh postigao je Giovanni Host-Venturi (1892. -1980.). U svojoj knjizi *La Passione di Fiume*, objavljenoj 1929. u Veneciji, piše da je upravo bio on osoba koja je Mussolinija posjetila početkom svibnja 1919. kako bi ga nagovorila da iz Rijeke progna Britance, Francuze i Amerikance, te da izabere jednog zaštitnika talijanstva Rijeke, za što je ubrzo izabran D'Annunzio.

Prema Hostu-Venturiju, Mussolini je tada predložio četiri komandanta kako bi se između njih izabralo: Sem Benelli, Peppino Garibaldi, admiral Umberto Cagni

i D'Annunzio, ali je dogovor realiziran samo s D'Annunzijem.

Međutim, centralna uloga Host-Venturija nije proizilazila, kako on navodi, iz organizacije *Marša iz Ronchia*, već pomoći koju je u Rijeci dobio Mussolini kako bi došao na vlast. Iz razloga zahvalnosti, Host-Venturi je u godinama od 1923. do 1938. bio "Console delle Milizie", 1934. predsjednik *Magazzini Generali* u Rijeci, 1935.-1938. podsekretar u Trgovačkoj mornarici, od 1939. do pada fašizma ministar komunikacija.

Od 1949. je živio u Venciji, ali je iste godine emigrirao u Argentinu gdje je umro 1980. godine.²⁹

Edoardo Susmel (1877.-1948.), jedan je od osnivača i predsjednik *Fascio fiumano di combattimento*, utemeljenog u kolovozu 1920. godine.

Objavio je 25 knjiga i brojne članke o povijesti Rijeke.

Ipak je među njima čovjek od najveće važnosti bio Salvatore Bellasich.

Do sada nije napisana ni jedna biografija o njemu.

Nakon pada fašizma, pobjegao je s Mussolinijem u Republica di Salo'!

Budući je bio vrlo inteligentan, informiran i s velikim iskustvom, znao je zašto tamo bježi.

Marš iz Ronchia (Marcia di Ronchi) za riječke protagoniste nije bio samo događaj kojemu su posvjjetili sve svoje snage, već herojska i časna borba za talijanstvo Rijeke.

Da li je zaista događaj bio takav?

Gledišta se razlikuju. Ovo je jedno od njih!

BILJEŠKE

1. Edoardo Susmel, *La Marcia di Ronchi*, Roma, 1929. pagg. 16. Michele Terzaghi, *Fascismo e Massoneria*, Roma, 1950. Fulvio Conti, *Massoneria e fascismo dalla marcia su Roma alla legge sulle associazioni segrete*. Bologna, 2003, Giovanni Tonlorenzi, *Maria Raul Vittorio Palermi tra Massoneria e Fascismo*, Roma, 2003. Valentina Marica Melfa, *Massoneria e fascismo*, Roma 2010. Carlo Ghisalberty, *Adriatico e confine orientale dal Risorgimento alla Repubblica*. Enrico Serventi

- Longhi, *Alceste de Ambris. L'utopia concreta d'un rivoluzionario sindacalista*, Milano, 2011. Alado Alessandro Mola, *Storia della Massoneria Italiana*, 2019. Ljubinka Toševa Karpowicz, The “state of Rijeka” of the Italian National Council (23 November 1918-12 September 1919) u: *Blick ins Ungewisse. Visionen und Utopien im Donau-Karpaten-Raum 1917. und danach*. Regensburg, 2019, str. 19-32, Ljubinka Toševa Karpowicz, *D' Annunzio u Rijeci. Mitovi, politika i uloga masonerije*, Rijeka, 2007. Ljubinka Toševa Karpowicz, *Masonerija, politika i Rijeka (1785.-1944.)* Rijeka, 2015; (Freemasonry, Politics and Rijeka (1785-1944)), Washington 2017.
2. Antonio Salandra, *La neutralita' italiana 1914-1915*. pagg. 138
 3. U jugoslavenskoj i hrvatskoj historiografiji, te onoj talijanskoj, autori se zaustavljaju na primatu nastanka jednog ili drugog vijeća u Rijeci, nastojeći pritom, da ih se smatra legalnim organima vlasti, što oni ustvari nisu bili. Bili su politički organi, kao svi drugi u Habsburškoj monarhiji koja se raspadala. József Illas, *Uloga Nacionalnog savjeta i Narodne vlade za mađarsko-građansko-demokratske revolucije 1918.-1919*, *Dometi*, god 21, sv. 9. Rijeka, 1988. str. 527-531. Autor je ovaj članak napisao na temelju brojne literature na mađarskom jeziku iz koje je vidljivo da se mađarska historiografija iscrpno bavila djelovanjem ovih organa u navedenom razdoblju, str. 527-531. U najnovije priloge na ovu temu ulazi i sljedeći članak: Nandor Bardi and Csaba Zahoran, *Utopias in the Shadow of Catastrophe: The idea of Szekely Self-Determination after the Collapse of Austria-Hungary*, *Blick ins Ungewisse. Visionen und Utopien im Donau-Karpaten-Raum 1917. und danach*. Regensburg, 2019, str. 73-93. U pokušaju izlaska iz ove dileme, oslonili smo se prvenstveno na lokalni list *Il Giornale*, koji je samo bilježio događaje ne instrumentalizirajući kronologiju. *Il Giornale. Giornale politico, commerciale, marittimo e finanziario*.
 4. *I verbali del Consiglio Nazionale Italiano di Fiume e del Comitato direttivo 1918-1920*. Società di studi fiumani, Archivio, Museo storico di Fiume, Rim, 2014. str. 558-559.
 5. Consiglio Nazionale Italiano, *Il Gornale*, 29. X. 1919.
 6. Državni arhiv u Rijeci, JU-5, kutija 65

7. Onoranze al Fr. A. Vio, Podestá di Fiume, *La Rivista massonica*, 22. giugno 1918. Ljubinka Toševa Karpowicz, Il problema “jugoslavo” al congresso massonico di Parigi. Aldo A. Mola (a cura di), *Cinquant'anni dalla Dichiarazione universale dei diritti dell'uomo*. Milano, (1998?) str. 66-77.
8. *Documenti diplomatici italiani*, Ministero degli Affari Esteri. Commissione per la pubblicazione dei documenti diplomatici Italiani. Quinta serie 1918-1922. vol. I., brzojav Salvatore Bellasich Orlandu poslan je 31. listopada 1918. Najvažnija tvrdnja u brzojavu, koja je trebala potvrditi obaviještenost osobe koja šalje obavijest je tvrdnja da “austrougarski brodovi kojima komandiraju Jugoslaveni, ući će (!) u riječku luku”, te zbog toga zaštita mora biti urgentna. Informacija, koja je ubrzo bila potvrđena, dala je značaj Bellasichu, te on postaje glavnom osobom preko koje talijanska vlada vodi akciju usmjerenu prema Rijeci.
9. Loža *Propaganda massonica*, br.2, (P2) utemeljena je 1877. u Rimu. Pripadala je *Velikom Orijentu Italije*. Tadašnji veliki meštar Adriano Lemmi ubacio je u ložu bankare, parlamentarce i intelektualce čiji bi zadaci bili da povežu talijansko masonstvo s masonstvom drugih zemalja, posebno sa SAD i Francuskom. Dana 7. listopada 1917. Orlando je formirao vladu i zajedno s Leonidom Bissolattijem, Francescom Saverijem Nitijem i Antoniom Fradelettom zamijenio generala Luigijsa Cadornu, krajnje netolerantnom prema Saveznicima. Izmjena je napravljena kako bi se dobila potpora Velikog Orijenta Francuske koji je na masonskom kongresu u Parizu 28.-30. VI. 1917. podržao teritorijalne aspiracije Srbije za koje je bila zainteresirana Italija. Aldo Alessandro Mola, *Storia della massoneria italiana*, Roma, 2019. str.460-461.
10. Gino Antoni (1877.-1948.), pravnik, pjesnik, talijanski iredentist, rođen u Trstu, živio u Rijeci.
11. *Documenti diplomatici*, op.cit. Documentat br.152.
12. *Armata Alleata in Oriente*, (*Armées alliées en Orient*, *Allied Army of the Orient*) je 1918. sačinjavalo 620.000 vojnika koji su pripadali vojskama različitih savezničkih država: Talijana oko 40.000, Srba oko 140.000, Francuza oko 40.000, Britanaca oko 40.000, i dr. Od 17. VI. 1918. bila je pod komandom francuskog

generala Luis Franchet d'Espereya.

13. *Documenti diplomatici*, op.cit. Dokument 172. Suradnja francuskih i srpskih masona uspostavljena je 1904. godine kada je na srpsko prijestolje došao Petar I. Karađorđević koji je u Francuskoj završio čuveni vojnu akademiju Sen Syr i čiji je osobni prijatelj bio aktualni veliki meštar Paul Peigné. Vidi, Dimitrije (Dimo) Vujović, *Francuski masoni i jugoslovensko pitanje 1914-1918.*, Beograd, 1994.
14. Valentina Marica Melfa, *Massoneria e fascismo*. Roma, 2010. str. 39.
15. Aldo Alessandro Mola, *Storia della massoneria italiana*, Roma, 1992, str. 453-454. Na inicijativu lože Oberdan, na "zadaći Rijeka" bio je primljen admiral Luigi Rizzo., heroj u borbama protiv pomorskih snaga Austro-Ugarske, koji je bio član lože XXX Giugno 1860, i koji je za vojne zasluge promaknut u 33 stupanj u Velikom Orijentu Italije. Vittorio Gnocchini, *L' Italia dei liberi muratori. Brevi biografie di massoni famosi*, 2005. str. 231. Unutar iste inicijative, u ložu je bio primljen 6. prosinca 1918. i Alceste de Ambris, sansepolcrista, član tajnog direktorija Milana, budući D'Annunzijev tajnik i suradnik na dokumentu Carta del Carnaro. Enrico Saventi Longhi, *Alceste de Ambris. L'Utopia concreta d'un rivoluzionario sindacalista*. Roma, 2011.
16. Prema tvrdnji Trevesa, koji je na jednoj konferenciji održanoj u Genovi 3. svibnja 1922. iznio kako je masonerija *Velikog Orijenta Italije* organizirala *Marš iz Ronchija*, opisujući retroscenu i osobe koje su sudjelovale. Koliko je to prisutnim masonima iz drugih zemalja izgledalo neuobičajeno, može se zaključiti iz članka kojeg je jugoslavenski masonski časopis *Šestar*: 1922. godine preuzeo od njemačkog časopisa *Bauhüte*. Prisutne masone je još više iznenadila Trevesova tvrdnja da je akciju poduzela masonerija na temelju načela pravednosti, temeljem kojeg je Rijeka trebala biti vraćena matičnoj državi. *Šestar*, Beograd, br.4-1922. str. 33-34.
17. Edoardo Susmel, *Le Giornate fumane di Mussolini*, Sansoni, Firenze, 1937. XV.
18. Verbali, op.cit. Protocollo II, str. 21-23.

19. Verbali, op.cit. *Le Norme per il funzionamento del Consiglio Nazionale*, 30. XI. 1918. str. 545-547. Pomoć Graziolija je bila za TNV/CNI od ogromnog značaja. Zahvaljujući njegovoj preporuci je TNV dobilo ulogu da kontaktira francuskog generala Trainiéa 6. XII. 1918. nakon čega je TNV arbitrarno u posjed uzelo infrastrukturu i materijale, vlasništvo ugarske države kao dobro koje bi trebalo biti u ovlasti lokalnih vlasti. Luigi Emilio Longo, *Francesco Saverio Grazioli, Stato Maggiore Esercito, Ufficio Storico*, Roma 1989. tom I. str. 49.
20. Ljubinka Karpowicz, Riječka iredenta na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919, *Dometi*, Rijeka, sv.9, 1988. str. 483-491.
21. Edoardo Susmel, *Le Giornate fumane di Mussolini*, op.cit.
22. National Archives and Records Administration, Washington, Classification canceled authority of 1-8-58, from W.H.Anderson, State Department by (signature), date June 22, 1967.
23. Giovanni Host-Venturi, *Marcia di Ronchi. Centoquaranta nuove tavole fuori testo con numerosidocumenti inediti*. Milano, 1941. Giuramento solenne, pag. 224-225.
24. Po našem mišljenju, citiranjem da je Itti Bacich trebao svjedočiti pred britanskim pukovnikom Peckom je ustvari bio način da se prikrije da je tekst zaključka komisije admirala Itti Bacchich je dobio od generala Graziolija. Ta nam hipoteza izgleda vjerojatnom obzirom na interesni angažman Graziolija, te njegove pomoći prilikom insceniranja *svečane zakletve*, kao i njegovo prisutstvo u radu *TNV*. Po našem mišljenju, Itti Bacich nije znao engleski, pa je i stoga upitno da li je saslušanje obavljeno!
26. Santina Guagliani, *Gabrielle D'Annunzio , la pulsione verso il trascendente. Roma 1995*.
27. Attilio Prodam. *Il Memoriale/Difesa*, rukopis u originalu, Državni arhiv u Rijeci. JU-6 393/27/1 str. 4.
28. Ljubinka Toševa Karpowicz: Riječki fašisti u talijanskom parlamentu, *Sušačka revija*, broj 97/98, Rijeka 2018.

29. Carlo Rinaldi, *I deputati del Friuli-Venezia Giulia a Montecitorio dal 1919 alla Costituente*. Trieste 1983. vol. II. str. 443-456. op.cit. vol. II. str. 675-680. U vezi riječkog pitanja, kao najvažnijima se prikazuju sljedeće knjige: *Il diritto italico di Fiume (bez god.)* posvećeno predsjedniku Woodrowu Wilsonu. Zanimljiva je tvrdnja u ovoj knjizi da je mjesto Rijeke u *Londonskom ugovoru* određeno bez njihova sudjelovanja, te ih stoga taj dokumenat ne obvezuje. Još jedna njegova knjiga, korisna za riječko pitanje je : *La citta di passione. Fiume negli anni 1914-1920*. Posvećena je D'Annunziju. Milano, 1921. Itti Baccich, kasnije Bacci (1892.-1954.), krajem rata potporučnik bersaljera. Među prvim utemeljiteljima Legione Fiumana. U lipnju 1919. ponovo je u Milanu kako bi protestirao po pitanju Rijeke. Od 1929. poslanik u pet legislatura (1921.-1943.). Nakon aneksije Rijeke, diplomirao je pravo i otvorio odvjetničku kancelariju sa Salvatoreom Bellasichem. Nakon pada fašizma povukao se iz politike. Carlo Rinaldi, *I Deputati del Friuli-Venezia Giulia a Montecitorio dal 1919 alla Costituente*. Trieste, 1982. vol. II. str. 443-449.

Ljubinka Toševa Karpowicz

**The Masons of Rijeka and D'Annunzio's occupation of Rijeka
(11.1918. / 12.09.1919.)**

SUMMARY

The occupation of Rijeka by Gabriele D'Annunzio was a long-planned action involving various entities united for one purpose - the annexation of Rijeka to Italy despite the provisions of the Treaty of London. Regarding the objective, the action taken by the interested parties was usually a secret.

In this article, we will concentrate only on the activities of the Masons of Rijeka. Their role in this endeavor was important, if not decisive.

That the *March to Rijeka* was a "revolutionary act" that began on October 29, 1918., when the *Italian National Council* declared the annexation of Rijeka to Italy, writes one of the most active participants, Edoardo Susmel, while contemporary Italian authors write about the role of Masonry in the emergence of fascism.

This article deals only with the role of the Rijeka irredentists-Masons in organizing D'Annunzio's entry into Rijeka.

The justification for restricting this subject only on the actions of the irredentists-Masons is found in the memoirs of Prime minister Antonio Salandra (1853.-1931.), who, despite not being a Mason, used D'Annunzio to make an action called *Sagra dei Mille* in 1915., organized in Genoa, in order to gain public opinion in Italy for intervention, that is, to take part in the First world war.

In particular, in the second volume of his book *L' intervento*, Salandra made a very important remark about the type of political action that Masonry had taken in the politics of his day. He states that it was not Masonry that used the parties for its purposes, but the parties were the ones who used the services of Masonry since, in Italian society of that time, Masonry was the only organized and hierarchically arranged association.

The example of the Masons of Rijeka in the lodge *Sirius* confirms the policy and manner of political activity of the Masons with individuals from state bodies and various associations, independently if they belonged to the Masonry or not.

The organizational form of the Masons of Rijeka after the departure of the last governor from Rijeka (October 29, 1918.), that is, during the absence of legitimate government, was the one of the *Italian National Council* (*Consiglio Nazionale Ital-*

iano).

Immediately after its creation, the *Italian National Council* presented itself as the only authority in Rijeka and the only legitimate representative of the Hungarian city administration. Although it was an illegitimate authority because of its origin, by the time D'Annunzio arrived in the city, it had performed numerous, very important, public and secret tasks.

During this activity, it contacted the highest authorities of the Italian state, political associations in the Julian March and in Milan, and even had its representative at the Peace conference in Versailles!

Ljubinka Toševa Karpowicz

I massoni di Fiume e l'occupazione di Fiume da parte di D'Annunzio (11.1918. / 12.09.1919.)

RIASSUNTO

L'occupazione di Fiume da parte di Gabriele D'Annunzio fu un'azione a lungo pianificata che coinvolse varie entità unite per uno scopo: l'annessione di Fiume all'Italia nonostante le disposizioni del Trattato di Londra. Riguardo all'obiettivo, l'azione intrapresa dalle parti interessate era in genere un segreto.

In questo articolo, ci soffermeremo solo sulle attività dei massoni di Fiume. Il loro ruolo in questa impresa era importante, se non decisivo.

Che la *Marcia di Fiume* fu un "atto rivoluzionario" che ebbe inizio il 29 ottobre 1918., quando il *Consiglio nazionale italiano* dichiarò l'annessione di Fiume all'Italia, lo scrisse uno dei partecipanti più attivi, Edoardo Susmel, mentre gli autori contemporanei italiani scrivono sul ruolo della massoneria nella creazione del fascismo.

Questo articolo tratta solo del ruolo degli irredentisti-massoni di Fiume nell'organizzazione dell'ingresso di D'Annunzio a Fiume.

La giustificazione per limitare questo tema solo sulle azioni degli irredentisti-massoni si trova nelle memorie del Primo ministro Antonio Salandra (1853.-1931.), che, pur non essendo un massone, usò D'Annunzio per fare un'azione chiamata *Sagra dei Mille* nel 1915., organizzata a Genova, per acquistare l'opinione pubblica italiana per intervenire cioè partecipare nella Prima guerra mondiale.

In particolare, nel secondo volume del suo libro *L'intervento*, Salandra ha fatto

un'osservazione molto importante sul tipo di azione politica che la massoneria aveva intrapreso nella politica del suo tempo. Lui afferma che non era la massoneria che usava i partiti per i suoi scopi, ma erano i partiti quelli che usavano i servizi della massoneria poiché, nella società italiana di quel tempo, la massoneria era l' unica associazione organizzata e regolata gerarchicamente.

L' esempio dei massoni di Fiume della loggia *Sirius* conferma la politica e le modalità dell' attività politica dei massoni con individui appartenenti a enti statali e a varie associazioni, indipendentemente se appartenessero o meno alla massoneria.

La forma organizzativa dei massoni di Fiume dopo la partenza dell' ultimo governatore da Fiume (29 ottobre 1918.), cioè durante l' assenza di autorità legittime, era quella del *Consiglio nazionale italiano* (CNI).

Immediatamente dopo la sua creazione, il CNI si è presentato come l' unica autorità a Fiume e l' unico rappresentante legittimo dell' amministrazione cittadina ungherese. Sebbene il CNI fosse un organo illegittimo a causa delle sue origini, quando D'Annunzio arrivò in città, esso aveva svolto molti, anche importanti, compiti pubblici e segreti.

Durante questa attività, ha contattato le più alte autorità dello stato italiano, le associazioni politiche nella Venezia Giulia e a Milano, e ha persino avuto il suo rappresentante alla Conferenza di pace a Versailles!